

ADALÉKOK A MEDICINA ÉS A FILOZÓFIA KAPCSOLATÁHOZ

Dr. Kemenes Pál

**orvos, orvostörténész, társadalomorvostan
szakorvos**

(Kiemelések korábbi írásaimból 1994.)

A medicina az ember normális és kóros működéseit fizikai, kémiai, biológiai, pszichológiai, szociológiai stb. folyamatokra vezeti vissza. Az orvostudomány tárgya az ember, és mindaz, amivel az ember, illetve különböző embercsoportok bármilyen módon kapcsolatba kerültek, kerülnek, kerülni fognak vagy kerülhetnek, beleértve önmagukat, a többi embert, illetve embercsoportot.

Az orvostudomány eredményeinek alkalmazása az orvoslás. Tkp. szakmai szabályok alkalmazása konkrét esetekre. A különös és az általános filozófiai problémájáról van szó. Sürgősen fel kellene hagyni azzal a naiv, romantikus elképzeléssel, hogy az orvoslás művészet. Ha, valaki nem a szakma szabályai szerint jár el illetve rosszul alkalmazza azokat annak, jogi következményei vannak. Az orvoslás – betegek gyógyítása – az orvostudomány eredményeinek alkalmazása. Az orvostudomány eredményei szakmai szabályok formájában válnak alkalmazhatóvá következésképpen, a betegek gyógyítása szakmai szabályok alkalmazását jelenti. A szakmai szabályok alkalmazása biztosítja a betegek optimális gyógyulását.

Az orvoslás nem tudományos tevékenység. A tudományos tevékenység új tudományos elmélet létrehozására vagy az aktuálisan uralkodó tudományos elmélet megváltoztatására irányul. Az a tevékenység amelynek nincs közvetlen visszahatása az elméletre nem tudományos tevékenység. (A Thomas Kuhn által leírt paradigmakövető tudomány, paradigmakövető kutatás, az un. "normál tudomány" jórészt nem tartozik a tudomány körébe.)

A fáradási vizsgálatok eredményei ellentmondanak a rosszul értelmezett hivatástudatból fakadóan túlmunkát végzők

heroizmusának. Kimerült, fáradt, dekoncentrált stb. eü. dolgozókkal végeztetett munka az ellátás rovására megy. Veszélyeztetik a betegek egészségét, életét.

Orvostörténet/orvostörténelem tanulmányozásához, kutatásához a tudományfilozófia biztosítja - a fogalmi keretet, a fogalmi apparátust, a megközelítési szempontokat, gondolati alakzatokat stb. - **azt az eszköztárat**, aminek a segítségével vizsgálható, hogy mi az orvostudomány, hogyan változik az orvostudomány, az orvoslás, az egészségügy stb. Az orvosszakmai ismeretek ahhoz szükségesek, hogy a kutató értse, hogy miről van szó és szakmailag értékelni tudja a tudományos eredményeket és azok jelentőségét.

Hippokratész: Az illemről 5.

"A filozófiát a medicinába, a medicinát a filozófiába kell bevinni. Mert az orvos, aki egyben filozófus is, az istenekhez hasonló."

Robert Grosseteste

„Ezért ez az az út, amelyen keresztül az érzékek segítségével eljutunk az egyestől az absztrakt általánoshoz... Hogyha az érzékek több ízben megfigyelnek két egyes eseményt, amelyek közül az egyik a másik oka, vagy valamely más módon összefüggésben van vele, és nem látják a kapcsolatot közöttük, mint pl. ha valaki gyakran érzékeli, hogy a scammonium evését a vörös epe kiválasztása kíséri, de nem látja, hogy a scammonium az, amely vonzza és összegyűjti a vörös epét: akkor abból, hogy e két megfigyelhető dolgot állandóan megfigyeli, eljut egy harmadik, közvetlenül meg nem figyelhető dolognak (fogalomnak) megalkotásáig, ti. azt mondja, hogy a scammonium az az ok, ami a vörös epét összegyűjti. Ez a képzet újra és újra ismétlődik, elraktározódik az emlékezetben, és ez valamint az az érzéki ismeret, amelyre a képzet ráépül, megindítja a gondolkodás működését. A gondolkodás a maga működését a csodálkozással kezdi és azzal, hogy számba veszi, vajon a dolgok valójában olyanok-e amilyenek az érzéki emlékezet mondja őket, és ez a létmozzanat a gondolkodást az experimentumhoz vezeti, ti., hogy scammoniumot

adjon be, miután kiküszöbölt és eltávolított minden más tényezőt, ami kiválthatta volna a vörös epe kiválasztását. Miután több ízben adott be scammoniumot, s ezekben biztosan eltávolított minden más tényezőt, amely vörös epét kiválaszthatna, akkor alakul ki a gondolkodásban az általános fogalom ti., hogy a scammonium természeténél fogva vörös epét választ ki. Ez az út, amelyen keresztül az érzéki ismerettől egy általános experimentális elvhez lehet jutni.”

Grosseteste-nél világosan kifejezésre jut a természet uniformizálásának elve. Ugyanezen összefüggések mindenütt ugyanolyan módon jutnak érvényre: “Ugyanazon dolgok természetüknél fogva, ugyanazon működésre képesek. Ha tehát természetüknél fogva nem képesek ugyanazon működésre, akkor nem ugyanazon természetű dolgokról van szó.” A természet rendezett voltának gondolata: “A természet működése a leghatározottabb, legrendezettebb, legrövidebb és legjobb módon folyik le.”

Grosseteste, R.: *De generatione stellarum Die philosophischen Werke des R. Grosseteste* Münster 1912. 32. Idézi: Crombie, A. C.: i.m. 86.

Siger de Brabant

Az averroistáknak a szükségszerűség elvére épült determinista világnézete az emberi cselekvéseket sem zárta ki a természeti törvényszerűségek érvényességi köréből. " ... mindaz, amit az ember akar és tesz, szükségszerűen akarja és teszi, mert egyetlen okozat sem jön létre oly ok nélkül, amelyre való tekintettel az ő léte szükségszerű - mint Avicenna is mondotta."

"Isten nem képes felfüggeszteni a létezők természetét." "Isten nem teremthetett volna valamilyen másfajta világot."

"Nem a szabadakarat szabja meg a döntést és a választást, hanem az erősebb motívum válik győztessé." "Quod duobus bonis propositis, quod fortius est, fortius movet."

Jacobi de Forlivio: *Super Tegni Galeni* Padova, 1475.

"... kétféle felbontás (resolutio=analízis) van: természetes vagy valóságos és logikai. A valóságos resolutio, amely fogalmat gyakran helytelenül használják, szigorúan véve azt jelöli, hogy egy dolgot szétbontunk és összetevő elemeire osztjuk fel. A logikai resolutio fogalmát képletesen kell értelmezni, éspedig a következő módon:

aminthogy ha felbontunk egy összetett dolgot, részeit különválasztjuk, akképpen, hogy minden része külön áll a maga egyszerű mivoltában, ugyanúgy járunk el a logikai elemzés esetében is: az először csak homályosan értett dolgot részleteiben értjük meg, akképpen, hogy külön-külön ragadjuk meg részeit és a lényegét érintő okokat. Így pl. ha lázad van, akkor a láz fogalmát ragadod meg és a lázat általánosságban és zavarosan fogod fel. Ezután felbontod a lázat, egészen okáig hatolva, mivel, hogy a láz vagy az életnedvek, vagy az életszellemek, vagy a tagok felhevülésétől származik, továbbá az életnedvek felhevülését vagy a vér, vagy a nyálka okozza stb. Ilyen módon végül is eljutsz a láz specifikus és külön okának ismeretéhez."

Jean Fernel

"... filozófia az okokat kutatja akkor is, amidőn a gondolatok (csupán) a valószínűségig jutnak el. Ezen az úton a filozófus orvosnak túl kell mennie az érzékelések evidenciáin, így konklúziói túlhaladják a felületességet és a tökéletlenséget. Mert a dolgok igazi kezdetei belül, elrejtetten, az érzékektől távol vannak. Elérhetetlenek a szem és a fül számára, csak az értelemmel ragadhatók meg."

Paracelsus

"A természet nem egyéb mint filozófia, a filozófia pedig a láthatatlan természet. Mindezt feltárni az orvos kötelessége."

"Maga a természet szolgáltatója a fényt mindazon dolgok láttatására, amit a nap és a hold nem világít meg."

Paul Oskar Kristeller

A középkorban "A logikát és a természettudományt az orvostudományhoz való előkészületként fogták fel. A logikát és a természetfilozófiát tekintették a legfontosabb filozófiai tudományágaknak ... tanításuk az orvostudománnyal kapcsolódott össze ... és nem függött össze a teológiával."

"Az orvostudomány a filozófiától megkülönböztetett tudományágak közé tartozott, bár szorosabban összefüggött vele, mivel egyazon stúdium és hivatás keretébe tartoztak és az olyan orvostudományi tekintélyek mint Galénosz és Avicenna, egyben arisztoteliánusok (filozófusok, logikusok) is voltak."

Kristeller, P. O.: Szellemi áramlatok a reneszánszban Bp. 1979. 57, 58. és 70-71.

Jacopo Zabarella

"A demonstratív indukciónak nem kell figyelembe vennie az összes egyes esetet, mivel miután néhányat megvizsgáltunk, elménk világosan felismeri a lényeges összefüggéseket és azután kikapcsolja a fennmaradó egyeseket, és egyszerre létrehozza az általános tételt. Mert az elme tudja, hogy a fennmaradó esetekben szükségképpen ugyanazok a viszonyok öltenek testet."

"Az általánost csak az elme választja szét az egyestől, magában a dologban a kettő egységet alkot. Mivel a dolgot a maga partikuláris voltában jobban ismerjük, mint univerzális voltában, hiszen érzékileg az egyes dolgot tudjuk megragadni, ezért az indukció olyan processus, amely valamely dologtól halad, ugyanazon dologig, ti. a dologtól, mint szemmel látható jelenségtől a dolog leghomályosabb és legrejtettebb oldalainak megismeréséig."

Zabarella a megismerés fázisairól:

1. "az első a dolog mivoltának feltárása (*demonstratio quod*) amelynek révén az okozat homályos ismeretéből az ok homályos ismeretéig jutunk,
2. a második a gondolati művelet (*consideratio mentalis*),
3. a harmadik az igazi bizonyítás (*demonstratio potissima*), amelynek révén végre eljutunk a világosan felismert októl az okozat világos ismeretéhez."

Zabarella: *Liber de regressu* In.: *Jacobi Zabarella Patavini Opera Logica Coloniae*. 1602. 4. fejezet.

Francis Bacon

"... a tudományban (különösen gyakorlati téren) senki ne számítson addig haladásra, amíg a természetfilozófiát el nem vezetik külön-külön minden tudományhoz és amíg külön-külön minden tudományt vissza nem vezetnek a természetfilozófiához." Bacon, F.: i.m. 56.

"... Isten szava után rögtön a természetfilozófia a babona legbiztosabb gyógyszere, ez a hit legbeváltabb fenntartója is. Nem hiába állítják tehát leghívebb szolgálóul a vallás mellé, mert egyik az isten akaratát, másik a hatalmát bizonyítja." Bacon, F.: i.m. 65.

"... a természetfilozófiát ki kell terjesztenünk az egyes tudományokra, azokat pedig vissza kell vezetnünk a természetfilozófiára, különben megcsonkítjuk és elszakítjuk egymástól a tudományokat."

A lélekfilozófiai írások amikor a lélek intellektuális, megismerő funkcióját fejtegetik, ismeretelméleti elképzelések. Annak az ismeretelméleti problémának, hogy ismereteink és a valóság milyen viszonyban vannak egymással az egyik megoldási kísérlete az, hogy az ember lelke (megismerő lélek) kapcsolatban áll, valamilyen istenivel, vagy a világlélekkel vagy a dolgok szellemi lényegével és az egyén a megismerés során ezen kapcsolat révén az igaz valóságot ismeri meg. A reneszánsz időszakában a platonista, neoplatonista, augusztiniánus filozófia térhódításával előtérbe került az az elképzelés, hogy az ember egymaga, a lélek segítségével képes megismerni az empirikus valóságot és nem csak egy közösség révén. Az egyes ember legalább egy biztosan igaz nem empirikus ismeret birtokában van, / pl Isten létezik/ ez az ismeret mint ismeretalap az egyén empirikus ismeretei igazolásának végső hivatkozási alapja. "Valóban az emberi lélek a gondolkodó lélek útján megérti az általánost, amelyet azonban ugyanabban az egyesben ismer fel, amelyet a fantázia segítségével értett meg - azután fordított utat tesz meg, mivel az egyestől, amelyet fantáziával ismert meg, ugyanaz a lélek az értelem útján ugyanoda visszatér." Pomponatius: *Tractatus de immortalitate animae* 1534. 95.

A tudás forrásának Szent Bonaventura az érzékeket, az emlékezetet és a tapasztalatot tekintette de, Platónhoz illetve inkább Szent Ágostonhoz csatlakozott amikor, úgy tartotta, hogy a lélek legfelsőbb csúcán (*apex mentis*) kapcsolatban áll Isten örök törvényeivel.

A filozófiában a tapasztalati világ nem empirikus feltételeiről van szó és erről a nem empirikus valóságról nem beszélhetünk ugyanolyan módon, mint az empirikus valóságról. A metafizika az analógiás beszéddel oldja meg a kérdést, az ismert valóság ismert proporciója felől közelít az ismeretlenhez. Tehát, az ismert valóságra használt kifejezéseket visz át ismeretlen valóságra, és ezzel

megváltoztatja a kifejezések jelentését. Az átvitel révén a kifejezések jelentése pontatlanná válik, azonban az ismert valóság egy ismert arányítás révén kapcsolatban van egy ismeretlen valósággal.

A természetfilozófia által használt analógiák és metaforák nem modellként és nem munkahipotézisként funkcionáltak, hanem a valóság leírásának hiteles elveiként. Az, hogy milyen fogalmi keretben élt tovább egy-egy eszme, az ennek az eszmének az "életképességét" bizonyítja, függetlenül attól a magyarázó és értelmező buroktól, fogalmi kerettől, amibe különböző korok helyezték, hogy saját maguk számára értelmezhetővé válják. A fogalmi keret csak az eszme, a valóság megragadott része túlélését hivatott biztosítani. A természetfilozófiában a medicina XVI. századi művelői részben heurisztikus értéket láttak problémáik megoldására, de ennél sokkal fontosabb az, hogy a filozófiai általánosítás módszereit sajátították el. Az empirikus ismereteknek a szabályoknál magasabb fokú absztrakcióját kívánták elérni és ezért szorosan kötődött a medicina a természetfilozófiához. (j.58. és 59.)

A humorálpáthológia alapját képező testnedvek (vér, epe, fekete epe, nyálka) kizárólag ezen elképzelés keretei között értelmezhetők. A világ felépítésére vonatkozó elképzelés részei voltak, illetve annak analógiájára alkották meg azokat, és nincs közülük a ma ismert testnedvekhez.

Elgondolkodtató, hogy egy primitív világelképzelésre - a négy elem tanra (föld, víz, levegő, tűz) és az ahhoz kapcsolódó négy minőségre (hideg, nedves, száraz, meleg) - alapozott elméletek (humorálpáthológia) kétezer évig fogva tartották az európai gondolkodást. A humorálpáthológiai teória hosszú fennmaradása példája annak, hogy az elmélet befolyásolja a tapasztalatot azaz, a tapasztalat elmélettel terhelt továbbá, a tapasztalótól független tapasztalat nem létezik. A tapasztaló/k előzetes ismeretei befolyásolják a tapasztalatot. Elméleteinktől függ, hogy mi az amit, bizonyítéknak, evidenciának tartunk és az ilyenképpen felfogott dolog mire bizonyíték, evidencia.

A keretelméletek ellenállóak az azokat cáfoló adatokkal, empirikus tényekkel szemben. Számos ellentmondó tapasztalat kell a keretelméletek megdöntéséhez, és amíg, új keretelmélet nem kerül

elfogadásra a régihez ragaszkodnak a tudományos közösség tagjai az ellentmondások ellenére. Ez, lehet a magyarázata a humorálpáthológiai elképzelések hosszú ideig tartó fennmaradásának.

A kiemelések, idézetek az alábbi írásokból valók:

Dr. Kemenes Pál: [Az orvosi gondolkodás szellemtörténeti háttere a XII. századtól a XVI. század végéig, különös tekintettel Dudith András és Jordán Tamás munkásságára.](#) Kandidátusi értekezés 1994. Nyilvános védés nélkül.

Dr. Kemenes Pál: [Hippokratész: A szent betegség.](#) Orvosi Hetilap 137. (1996) 10. 533-534.

SZERKESZTÉS ALATT!

